

VALÈNCIA LA VELLA. UN JACIMENT ENCARA PER DESCOBRIR

E. Huguet, J. M. Macias, A. Ribera, F. Rodríguez i M. Rosselló

ICAC

De mite a repte arqueològic

Un indret amb muralles com aquestes, que conserva parets de més de tres metres d'alçada, no podia passar desapercebut. Són quasi cinc hectàrees de superfície dalt d'un promontori que s'elevava uns quaranta metres sobre l'entrada del barranc de la Cabrassa al riu Túria. Per això és un dels jaciments valencians dels quals tenim notícies més antigues. El Consell de València mencionà el topònim de València la Vella l'any 1374, amb ocasió d'un projecte de transvasament d'aigua del riu Xúquer al Túria. Ja aleshores devia ser un indret valorat per la seua antigor i, el 1458 (la Batlia, doc. 1152, '1524 v'), signà una llicència a Joan Gonçalbo per a la «recerca de tresor», segons consta en l'Arxiu del Regne de València. El poeta Jaume Roig, també en el segle XV, hi dedica uns versos, en la seua obra *L'Espill o Llibre de les dones*.

El perquè del nom de València la Vella per a aquest indret és una incògnita, i el topònim va causar una associació i correlació temporal amb la ciutat romana de *Valentia*. Diversos estudiosos de les èpoques moderna i contemporània associaren aquestes restes a una ciutat anterior a la fundació de *Valentia* i, fins i tot, la identificaren amb altres ciutats romanes o també ibèriques o cartagineses. Gràcies a l'arqueologia totes aquestes suposicions varen esvair-se en els anys setanta del segle passat, quan la destrucció de part del jaciment i de les seves muralles, pels treballs de construcció d'un pont sobre la via fèrria València-Llíria, van ocasionar un gran impacte. Encara avui podem observar rebaixos de dos metres en el vint per cent del jaciment.

Aquest malaurat fet va ocasionar una prompta intervenció del Servei d'Investigació Prehistòrica de la Diputació de València (SIP) i la Universitat de València. Gerardo Pereira i Carmen Aranegui dirigiren tres intervencions arqueològiques que documentaren importants

< Vista exterior de la muralla i la torre, destruïda en 1978.
València la Vella. Foto: Rafael de Luis.

Vista del riu Túria al seu pas per València la Vella. S'aprecien els murs de l'acròpolis a la zona alta. Foto: *Projecte València la Vella*

restes arquitectòniques i establiren una cronologia del segle IV dC en avant. Amb això desaparegué el mite arcaïtzant de València la Vella i s'obriren noves incògnites històriques. No obstant això, la nova cronologia va comportar un desinterés per part de la recerca arqueològica valenciana, orientada cap a altres períodes històrics en aquell moment.

València la Vella es troba a uns 3 km al sud-est de la localitat de Riba-roja de Túria, només a uns 16 km de València capital i a escassos 4 km del jaciment de Pla de Nadal. La seua ubicació i característiques defensives i urbanes coincideixen amb altres assentaments visigòtics hispànics. Parlem d'una mena de ciutadella encimbellada situada en un indret estratègic. Des d'ací hi ha un control visual dels principals tossals de l'entorn (els Cara-sols, la Muntanyeta dels Frares, el tossal de Montiel, la Vallbona, la Vallesa de Mandor i la llima de Betxí), es

vigila el camí que devia anar riu amunt i està prop d'un pas per travessar el Túria. Aquestes mateixes condicions foren valorades per l'exèrcit republicà espanyol que hi ubicà trinxeres i nius de metralladores pertanyents a la línia defensiva «la Immediata», construïda a uns 12 km de la capital, per a frenar l'exèrcit franquista.

Els estudis de Miquel Rosselló, van incidir en la cronologia visigòtica de l'assentament, sorgiren nombroses preguntes envers la seua funcionalitat i relació amb el palau acabat de descobrir de Pla de Nadal o amb la ciutat de *Valentia*. És clar que no es pot parlar d'un procés de substitució geopolítica d'una ciutat per una altra. *Valentia*, de la mà del bisbe Justinia, esdevingué una important seu episcopal cristiana i epicentre del culte martirial a sant Vicent que es mantingué activa fins a l'arribada de l'islam.

Cal concebre València la Vella, actualment considerada una fundació datada a partir de mitjan del segle VI, com el resultat d'una nova concepció urbana i territorial promoguda pel regne visigòtic de *Toletum*, i completament compatible amb les antigues ciutats romanes que perduraren en el temps. L'anàlisi de les ceràmiques i de les monedes recuperades ens mostra una plena sintonia comercial entre ambdues ciutats. Molts productes forans documentats al litoral també eren freqüents riu amunt.

Era diferent la població d'un lloc respecte a l'altre? S'hi practicava el culte arrià en lloc de l'ortodox? Aquest nou assentament potser va tindre un paper de control militar com a conseqüència de les tensions territorials del sud-est hispànic en mans de l'Imperi d'Orient?

Per resoldre definitivament tots aquests aspectes, només cal donar temps a l'Arqueologia.

Present i futur d'una oportunitat polièdrica

Pocs jaciments «verges» tenen la potencialitat de València la Vella. És un assentament poc excavat —uns 230 m²—, ple d'incògnites històriques i de reptes de conservació arquitectònica i d'integració social.

Cal tenir en compte que es troba a prop de la tercera àrea metropolitana de l'Estat espanyol, de dos milions d'habitants, i que gaudeix d'una xarxa de comunicacions que, fins i tot, ha situat una estació de metro a sis-cents metres. És un jaciment dins d'una àrea metropolitana que confereix a la localitat de Riba-roja de Túria la possibilitat d'ésser un dels referents hispànics de l'arqueologia visigòtica més accessible i profitós per a la divulgació d'un període històric fonamental per a entendre la formació de l'edat mitjana.

Amb aquesta voluntat treballa l'àrea de Turisme i Patrimoni de l'Ajuntament de Riba-roja. L'any 2016 es va signar un conveni de col·laboració amb l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica per a la documentació i l'estudi del jaciment. L'ajuntament havia adquirit varies finques rurals on es troba la meitat de València la Vella, dins el Parc Natural del Túria. D'aquesta manera es genera un espai de doble interès patrimonial i natural, d'alt valor arqueològic, paisatgístic i biològic. En aquest context positiu, cal afegir la museïtzació i la creació recent del Museu Visigòtic del Pla de Nadal (MUPLA) i les nombroses actuacions de recreació històrica que promou la vila.

L'any 2016, trenta-sis anys després de la darrera excavació i en un context molt més favorable, un equip d'arqueòlegs valencians i catalans va tornar a remoure-hi la terra a la recerca de respostes. Inicialment, la fórmu-

la triada ha estat l'excavació associada als cursos d'estiu d'Arqueologia Cristiana i Visigoda. No es tracta exclusivament d'un projecte de recerca, sinó d'una aposta docent a llarg termini amb la voluntat de potenciar l'interès i les noves vocacions pel que fa a l'antiguitat tardana a terres valencianes.

Fins a l'actualitat s'han desenvolupat quatre breus excavacions arqueològiques que s'han centrat en l'estudi de les muralles i en la identificació dels sectors urbans que conformen l'assentament, aquests últims en part condicionats per l'orografia. D'una banda, actuar sobre la muralla era una necessitat imperiosa perquè calia valorar l'estat de conservació dels segments més afectats per la destrucció del segle passat. De l'altra, distribuir sectorialment els sondejos estratigràfics ens ha permès, de cara al futur, identificar i prioritzar les àrees arqueològiques on intervindre. També s'ha efectuat una prospecció geofísica parcial del subsòl i, molt especialment, una documentació topogràfica i fotogramètrica exhaustiva mitjançant els recursos tecnològics actuals.

Descripció preliminar de València la Vella

Els resultats apunten a un centre urbà ben planificat i executat homogèniament. Hem vist com l'urbanisme intramurs està sincronitzat amb el traçat de la muralla, i la documentació d'un femer —als afores de la ciutat—, ens mostra una clara organització per a l'adobament de les terrasses agrícoles perifèriques, imprescindibles per a la producció de queviures. Altres indicis també ens fan ser optimistes per a la recerca del demà. Hi ha un sector artesanal amb evidències d'un taller de vidres. Les monedes

Vista actual de la zona monumental envaïda per la vegetació.
Foto: Albert Ribera

recuperades, procedeixen de seques de nombrosos indrets d'Hispania i de la Mediterrània que ens assenyalen la vitalitat econòmica i comercial del lloc.

La muralla és l'element patrimonial més significatiu, tant per l'extensió com pel nivell de conservació. És un assentament d'unes 4,8 ha de superfície, el qual, en la part més elevada assoleix uns 41 m d'alçada respecte al curs del Túria. Sobre un perímetre teòric de 981 m, es conéixen uns 416 m, si bé hi ha moltes parts ocultes per la vegetació o els terraplens. La muralla conserva una alçada màxima de 3,10 m i la seua grossària oscil·la entre els 2,10 i 1,90 m. Es va fer a partir de dos murs paral·lels de maçoneria de calç i amb reble intern —*emplecton*— de pedres i argiles procedents del rebaix de la roca que es va efectuar abans de la construcció de les defenses. Hi han set torres amb seguretat, tot i que

podria haver-hi un màxim de vint-i-cinc o vint-i-huit. Els trams del cingle del riu devien tindre una protecció menor.

La muralla és una obra homogènia i bastida unitàriament. No apreciem encara fases constructives i la tècnica emprada és molt homogènia, alhora que comuna a altres muralles visigòtiques hispàniques (Recopolis, Puig Rom, etc.). Les torres que hem estudiat, afectades en el segle xx, eren aproximadament quadrades i amb un rebliment intern semblant al de les muralles. Els seus murs enllaçaven amb els dos de la muralla de forma que travaven entre ells proporcionant una millor cohesió i evitant desprendiments dels farciments per la seua espenta lateral. Fins ara, no s'ha identificat cap evidència del pas superior de la muralla.

La topografia del jaciment presenta varies zones, probablement aterrades, tot i que cal ser cautelosos perquè les transformacions agrícoles contemporànies poden haver-ne distorsionat la percepció actual. Es distingeix una primera plataforma elevada, que anomenem «acròpolis» i que, amb una superfície de 0,22 ha es desenvolupa a l'entorn dels 90 i 97 m d'altitud. Es troba sobre un petit monticle que configura l'escarpat septentrional vora el riu. Hi es troba un important edifici, en avançat procés d'excavació, pavimentat amb morter de calç de qualitat, i que estaria cobert per teules planes i corbes. Hi ha un altre monticle central, vora els 90 m d'altitud i amb una superfície d'unes 0,3 ha, però presenta un deficient nivell de conservació.

La resta de l'assentament consta de dues plataformes intermèdies on els sondejos estratigràfics han documentat diverses restes. D'una banda, una zona

intermèdia-baixa que limita amb la muralla central i meridional. Ací s'assoleix una extensió de 0,77 ha i una altitud entre els 85 i 88 m. És l'indret millor conegut i on s'ha treballat intensament al costat de la muralla. La plataforma inferior assoleix unes 1,27 ha i entre els 80 i 84 m d'altitud. Tot sembla indicar que aquest sector es el centre principal de l'assentament. Ací excavaren, fa quaranta anys, Gerardo Pereira i Carmen Aranegui, de la Universitat de València. Localitzaren dos importants edificis que reutilitzaren carreus romans de pedra —calcària dolomítica grisa blavosa— que deuriem haver estat extrets de la propera ciutat d'*Edeta* (Llíria). Es trobaven al voltant d'una gran plaça o explanada, encarada al possible accés principal de la ciutat pel sud, flanquejat per les restes de dues grans torres. Des de fora arriba un ample camí que talla la roca en el seu recorregut.

Cronologia i context històric

El recinte de València la Vella és una fundació *ex novo* d'un castre emmurallat, tal vegada amb funcions urbanes, coetani a l'etapa de consolidació de l'estat visgot.

Els reblements constructius del costat intern de la muralla ens han proporcionat fragments ceràmics que permeten datar-ne la seua construcció a partir de mitjan del segle vi. Aquest seria el moment de fundació del nou nucli urbà, a partir de fragments d'àmfora d'importació i de ceràmiques comunes d'àmbit regional que s'han documentat àmpliament en aquest territori.

Cal recordar el context històric del moment, amb

Inici de l'excavació del sector al costat de la muralla. Campanya 2016. Foto: *Projecte València la Vella*

contínues disputes internes per la successió al tron, els enfrontaments amb els regnes veïns —merovingis i sueus— i, fonamentalment, la intervenció dels bizantins en el conflicte dinàstic visgot aprofitada per a ocupar una franja costanera des del Xúquer fins a Cadis, convertida en la província bizantina de *Spania* (554-628). Totes aquestes circumstàncies endarreriran la incorporació total i efectiva de *Valentia* al Regne visgot de Toledo fins l'arribada de Leovigild (569-586).

Aquest monarca contribuirà resoltament a la unificació i al control territorial d'Hispania enfront d'altres regnes que covejaren els dominis visigots, i davant de les pre-

tensions independentistes dels dirigents hispanoromans i de la influent Església catòlica que no estava disposada a acceptar un rei arrià.

Serà en aquest context quan, la fins llavors autònoma *Valentia*, quedarà integrada de mode efectiu al regne visigot de Toledo, que assumirà un important paper en el conflicte romanogòtic a causa de la seua situació fronterera davant del territori bizantí. Prova d'això serà l'empressonament a València del rebel Hermenegild, fill de Leovigild i fins aleshores coregent de la Bètica, o la presència en aquests convulsos moments d'un bisbe arrià en la seu episcopal valenciana, fet que es pren com una prova de l'increment poblacional visigot i, especialment, de l'existència d'un important contingent militar.

Amb tot, les investigacions en curs estan matisant certs aspectes. S'ha pogut determinar la construcció *ex novo* del recinte a partir de mitjan del segle VI, la presència (per mitjà de prospecció amb georadar) de nombroses estructures (edificis) i espais oberts (places) que apunten cap a un urbanisme organitzat i uniformement planificat, més enllà d'un simple *castrum* amb meres funcions defensives. A més, s'hi documenta un flux continuat d'importacions ceràmiques, almenys, fins a la meitat del segle VII (àmfores, sigil·lades, ungüentaris) que acrediten la importància d'aquest enclavament fortificat i el seu caràcter privilegiat i cosmopolita com a punt d'arribada de productes de tot la Mediterrània en la tardoantiguitat.

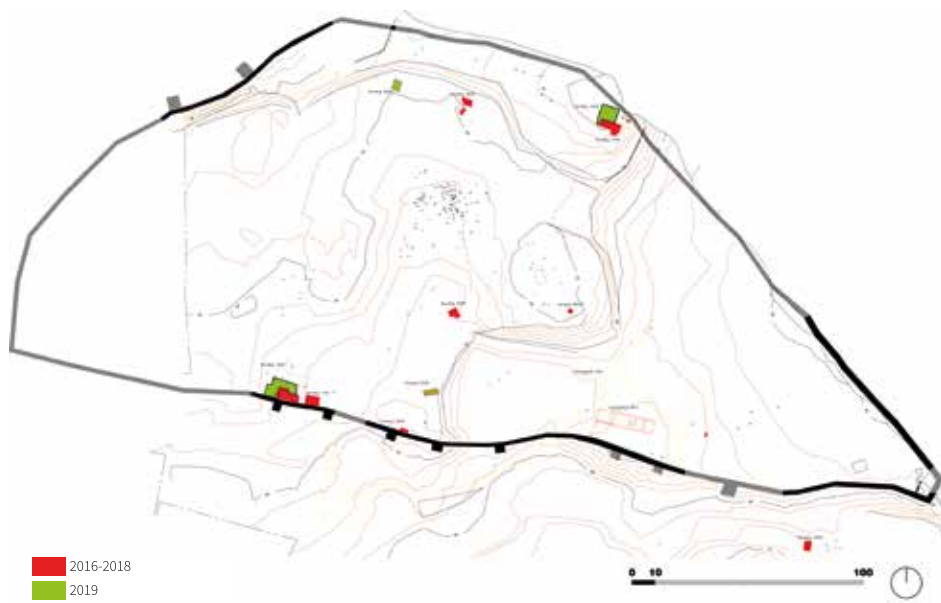
De l'altra banda, s'ha constatat la producció local de vidre, normalment associada en aquesta època a centres urbans per l'autoabastament.

Totes aquestes noves dades convergeixen a assenyalar que es tracta d'un assentament que va arribar a agrupar la població del seu entorn i amb atribucions administratives i de jerarquització del territori.

Aquestes característiques «urbanes», unides a la cronologia i context històric de la seua construcció, el caràcter *ex novo*, planificat i monumental, plantegen la possibilitat que «València la Vella» fora una fundació reial d'època de Leovigild, monarca que fundà noves ciutats com Recopolis (Guadalajara) l'any 578 o Victoriaco (Àlaba) el 581, com a part de l'estratègia constructiva promoguda i desenvolupada per l'Estat visigot en el seu procés de formació i consolidació, ja que no cal oblidar que la fundació de ciutats era una prerrogativa reial.

El moment final del jaciment encara és una incògnita, ja que els treballs agrícoles de la zona fins fa poques dècades han malmés part de la informació arqueològica. Fins ara, no s'han identificat restes que es puguen associar a actes violents com destruccions o incendis, com sí ocorre a Pla de Nadal, cosa que fa pensar en un abandonament pacífic i una erosió gradual de l'assentament, o de part d'aquell, més que no en un episodi bèl·lic. Amb les dades actualment disponibles, sembla que l'ocupació de l'assentament finalitzaria a partir de les darreries del segle VII o als inicis del segle VIII, si jutgem pel material arqueològic recuperat fins al present. No hi ha indicis d'una ocupació islàmica en l'època de l'emirat. Tan sols apareixen algunes ceràmiques disperses.

Tanmateix, en l'estat actual de la investigació, de la seua superfície total, tan sols se n'ha excavat una mínima

Plànol de las excavacions realitzades a València la Vella (2016-2019).

part. Caldrà esperar, doncs, a intervenir en una major part del jaciment, per a resoldre incògnites com la cronologia precisa de fundació, el moment final de l'assentament o la configuració interna de l'espai.

València la Vella constitueix un repte científic i de socialització rellevant del patrimoni històric.